

*Т. Вилежжанина, генеральний директор
Національної парламентської бібліотеки України,
заслужений працівник культури України*

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

ЦЕЙ номер нашого часопису виходить у світ напередодні професійного свята – Всеукраїнського дня бібліотек, що традиційно святкується 30 вересня. Враховуючи актуальність питання щодо створення в країні певної суспільної думки стосовно бібліотечної професії і сучасних реалій навколо неї, вважаю за необхідне зупинитися на ньому у своїй колонці. Канули в Лету уявлення, що бібліотекарі – це «мильє тихоголосые женщины, в книгах всеведущи, в жизни застенчивы» (Л. Ошанін). Новітні культурні трансформації суттєво впливають на статус бібліотеки і бібліотекаря, а це, у свою чергу, спонукало суспільство протягом останніх років змінити свою думку щодо них.

На законодавчому рівні закріплено визначення бібліотеки як інформаційного, культурного, освітнього закладу, головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб її користувачів (ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»). Саме тому завдання сучасного бібліотекаря, який працює в умовах інформаційного суспільства, полягає в організації інформаційно-комунікаційного середовища таким чином, щоб користувачі бібліотеки отримували якнайповнішу інформацію з найменшими витратами часу. Якщо це завдання буде виконано, тоді з упевненістю можна стверджувати, що сучасні бібліотеки та бібліотекарі сприяють прогресивному розвитку науки, освіти, культури, всього суспільства в цілому і кожного громадянина окремо.

Кількість працівників 18 080 публічних бібліотек, що перебувають у сфері впливу Міністерства культури України, станом на 01.01.2012 р. нараховувала 43 566 осіб, у т. ч. бібліотечних фахівців – 35 791. Але тільки 67,13% із них мають вищу (повну та базову) бібліотечну освіту.

Базову бібліотечну освіту можна здобути в кожному регіоні. Училища (коледжі) культури (культури і мистецтв) здійснюють підготовку за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста за спеціальністю «Бібліотечна справа» з присвоєнням професійної кваліфікації «фахівець бібліотечної справи». Функція зазначених навчальних закладів у частині підготовки фахівців полягає в забезпеченні бібліотечних закладів (у межах відповідних територіально-адміністративних одиниць) кваліфікованими кадрами з дипломом молодшого спеціаліста.

Щодо повної вищої бібліотечної освіти, то бібліотекарів у «класичному» розумінні готують Київський національний університет культури і

мистецтв (має розгалужену систему філій), Кримський університет культури, мистецтв і туризму, Луганська державна академія культури і мистецтв, Львівський національний університет ім. І. Франка, Рівненський державний гуманітарний університет, Харківська державна академія культури. Ці виші здійснюють підготовку спеціалістів за напрямом «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія» з присвоєнням професійних кваліфікацій «бібліотекар-бібліограф», «бібліограф-книгознавець, менеджер видавничої діяльності». Такий само напрям мають «неспецифічні» ВНЗ – Донецький інститут психології підприємництва та Приазовський державний технічний університет («Українська мова і література та шкільне бібліотекознавство»).

Ряд вишів готують спеціалістів із документознавства та інформаційної діяльності. Деякі з них на офіційних сайтах зазначають: «За умов набуття відповідного досвіду фахівці можуть адаптуватися до таких суміжних напрямів діяльності, як маркетингова; рекламна; книгорозповсюджувальна; бібліотечно-бібліографічна; зв'язки з громадськістю; обліково-контрольна тощо» (Відкритий міжнародний університет «Україна», м. Київ) або: «...випускники можуть працювати на посаді «спеціаліст з інформаційно-бібліографічного обслуговування» (Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, м. Черкаси).

Однак тут виникає питання: чи відповідає набутий у цих ВНЗ фах кваліфікаційним характеристикам бібліотекарів? Відповідь можна отримати, якщо зіставити кваліфікаційні характеристики професії «бібліотекар» (затверджені наказом Міністерства культури і мистецтв України від 14.04.2000 № 168) і кваліфікаційні характеристики професії «документознавець» (затверджені наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2004 № 336). Саме таке порівняння дозволить побачити значні розбіжності між цими професіями. У майбутньому це може створити проблеми при працевлаштуванні в бібліотечний заклад для тих, хто отримує освіту з напрямку «Документознавство та інформаційна діяльність» з присвоєнням професійних кваліфікацій «документознавець-архівіст», «документо-

знавець – менеджер інформаційних систем», «документознавець – менеджер інформаційних систем державних органів управління», «документознавець – менеджер міжнародних інформаційних систем».

Обсяги державного замовлення на підготовку саме бібліотечних фахівців у вишах дуже невеликі, й це є проблемою, як, до речі, і відсутність прогнозу щодо потреб у бібліотечних фахівцях та фахівцях з документознавства. Підтвердженням цього є такі дані: протягом 2009–2011 рр. за вказаними спеціальностями тільки ВНЗ III–IV рівнів акредитації державної форми власності, що перебувають у сфері впливу Міністерства культури України (Київський національний університет культури і мистецтв, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Харківська державна академія культури, Луганська державна академія культури і мистецтв), було підготовлено 3 230 спеціалістів з повною вищою освітою, в т. ч. за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» – 545 осіб, за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність» – 2 685 осіб.

В яких бібліотечних фахівцях є потреба в бібліотеках країни? Опитування керівників цих закладів, яке було здійснено під час проведення Всеукраїнського дослідження «Публічні бібліотеки України в соціокультурному просторі регіону» (2007–2008), показало, що особливо відчувається потреба в молодих висококваліфікованих працівниках саме з фаховою бібліотечною освітою. Не вистачає методистів, бібліографів, каталогізаторів, бібліотекарів, здатних працювати з окремими категоріями користувачів. Також гостро стоїть питання нестачі фахівців, які б займалися впровадженням у роботу бібліотек нових інформаційних технологій.

Виявлені тенденції вимагають серйозної уваги і співпраці вишів та бібліотечних установ як партнерів. Почати треба з розроблення більш розширеної та поглибленої програми проходження практики у бібліотечних закладах студентами ВНЗ, під час якої вони мають відчутти важливість та необхідність обраного фаху.

З метою вивчення ролі бібліотечної професії в суспільстві у 1999–2000 рр. НПБУ проводила соціологічне дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря». Сьогодні, звертаючись до матеріалів цієї розвідки, цікаво зіставити окремі її результати з сучасними реаліями. Наприклад, в одному з висновків дослідження зазначено: «...молоді спеціалісти і пенсіонери складають по 11%, що, на наш погляд, свідчить про відсутність притоку молоді в бібліотеки. Якщо в найближчі роки не відбудеться змін у віковому складі кадрів бібліотек, можна буде констатувати їхнє різке старіння». За минулі роки майже ніяких змін щодо кадрового складу бібліотекарів не відбулося, про що свідчать

наведені нижче дані (за статистикою на 01.01.2012 р.).

Стаж роботи	Кількість бібліотекарів	% від загальної кількості бібліотечних фахівців
До 3-х років	3 360	9,38
Від 3-х до 10-ти років	7 189	20,09
Від 10-ти до 20-ти років	7 497	20,95
Понад 20 років	17 745	49,58
Разом	35 791	100

Отже, очевидно, що тенденція до старіння бібліотечних кадрів залишилася. До цієї проблеми слід привернути увагу міністерств, у підпорядкуванні яких перебувають навчальні заклади всіх рівнів акредитації, котрі здійснюють підготовку бібліотечних фахівців, керівників галузі культури, бібліотек тощо.

Сьогодні як ніколи зростає значення особистості кожного бібліотечного працівника. Швидко плине час, змінюється середовище навколо нас, змінюємося ми самі. У вищезгаданому дослідженні «Соціальний портрет бібліотекаря» було зафіксовано деяку консервативність представників бібліотечної професії, які на той час, визнаючи необхідність обізнаності з сучасними технологіями, не вважали за потрібне володіти ними (хоча вже тоді 85% опитаних жителів пов'язували майбутнє бібліотек і бібліотечної професії з повною комп'ютеризацією книгозбірень, доступністю Інтернету, автоматизованими системами).

У свідомості сучасних бібліотекарів відбуваються докорінні зміни. Це підтверджує опитування, проведене 2012 р. у рамках програми «Бібліоміст», під час якого вивчалось сприйняття бібліотечними фахівцями власної професії та її ролі в суспільстві. Зокрема, бібліотекарі приділяють більше уваги задоволенню потреб громади, а також вважають використання інформаційних технологій обов'язковим компонентом своєї роботи. Зросла кількість «прогресивних» бібліотекарів, які кваліфіковано надають послуги на основі сучасних технологій, навчають відвідувачів спілкуватися в он-лайн, просують власні послуги та шукають додаткові джерела фінансування. Зменшилася частка спеціалістів, котрі фокусуються на наданні відвідувачам інструкцій та довідок, а також проведенні традиційних заходів. Але не змінилася кількість прибічників усталених форм діяльності щодо збереження книжок, приміщень і збільшення документних фондів та книговидачі.

Хочу зазначити, що в сьогоденних реаліях життя українського суспільства професія бібліотекаря потребує більш ретельного наукового вивчення – з метою прогнозування її майбутнього, привернення до неї уваги влади і суспільства.